

Benjamin Hendrickx

"Die dood van Digenis" - mistifikasie van 'n Bisantynse held

Abstract

The Byzantine akritic poem, "The Death of Digenis", which manifests all the characteristics of the Byzantine Neo-Hellenic tragoudi, is a good exemplum of an epic song where mystification (in its anthropological sense) is used to idealize the hero. Historically the akritic songs (9th - 13th cent. A.D.) refer to the ongoing war on Byzantium's frontiers between the Christian defenders of the empire and the Moslem invaders.

The poem's structure, its historical-epic elements and especially its symbolism are examined in this article. It thus becomes clear that the unknown poet juxtaposes present, past and future in such a way that Digenis's heroic (but human) exploits of the past are integrated in a supernatural climax, where the hero in his struggle loses to Charon (Death - Archangel Michael). Consequently Digenis, whose name means 'born twice', complies on the one hand with the tragic destiny of an epic death, and on the other hand passes through a kind of initiation ritual into the Christian host of the heroes of Heaven.

1. Inleidend

Wie oor epiek praat in Europese en/of Klein-Asiatiese konteks, kan nie verby Homeros kom nie. Vir die Griekse letterkunde was hierdie reus egter 'n gemengde seën, want die latere Griekse epiek is totaal in sy skaduwee gestel. Die ryk Bisantynse helde-poësie byvoorbeeld, het tot onlangs nog, baie minder aandag gekry as wat dit verdien.

'n Hellededig is "a polygonal, 'heroic' story incorporating myth, legend, folk tale and history" (Cuddon, 1982:225). Die held se taak en ideaal definieer De Vries (1959:168) soos volg: "sterk en moedig zijn, alle tegenstanders overwinnen en daardoor roem bij het nageslacht verwerven".

Hierdie omskrywing is met ander woorde niks meer of minder as die 'helde-definisie' wat Glaukos gee in Homeros se *Ilias* (XI, 784).

Die antieke en Middeleeuse held is ook "het symbool van een lange periode der Europese geschiedenis, of wellicht der Europese kindsheid ... In het diepste ook van de moderne ziel leeft het nog steeds, om met Jung te spreken, als een archetypus, dat dus onverwoestbaar is" (De Vries, 1959:170). Dit is *mutatis mutandis* ook waar vir die Klein-Asiatiese epiek.

Die *historiese* held leef in 'n tydvak van oorlog en geweld, waarin ook die heldeliedere

ontstaan. Daaruit het die volksdigkuns – in die Weste en die Ooste – as 't ware 'n *heldepatroon* ontwikkel, wat bostaande werklikhede reflekteer, en waarvolgens – in die heldedigte – die lewens van die *ware* helde min of meer volledig verloop: wonderbaarlike geboorte van die held, heldedade in gevegte teen mense, monsters en natuurelemente, verowering met die wapens van 'n jong maagd, en tragiese dood op jeugdige ouderdom (De Vries, 1959:170 en 194-200). Dié lewe is egter sinloos sonder die sanger wat die heldedade bewaar vir die nageslag.

Die digterlike bewaring, bewerking en herwerking van die heldelied verhef die held tot 'n *ideaal*. Historiese figure moet daarom ingepas word in die patroon; anders kan daar geen sprake wees van ideale, wat dikwels slegs deur *mistifikasie* van die held bereik kan word nie. Hiervan is die volgende weergawe van 'n Bisantynse *akritiese* gedig, "Die dood van Digenis", 'n besonder mooi *exemplum*. Die Griekse teks hieronder volg die uitgawe van Trypanis (1971:464-5):

- 1 Τρίτη ἐγεννήθη ὁ Διγενῆς καὶ Τρίτη θά πεθάνη.
Πιάνει καλεῖ τοὺς φίλους του κι ὅλους τοὺς ἀντρεωμένους,
νὰ ῥθῆ ὁ Μηνᾶς κι ὁ Μαυραῖλῆς, νὰ ῥθῆ κι ὁ γιὸς τοῦ Δράκου,
νὰ ῥθῆ κι ὁ Τρεμαντάχειλος, πὺν τρέμει ἡ γῆ κι ὁ κόσμος.
- 5 Καὶ πῆγαν καὶ τὸν ἠῦρανε στὸν κάμπο ξαπλωμένο.
Βογγάει, τρέμουν τὰ βουνά· βογγάει, τρέμουν οἱ κάμποι.
"Σάν τί νὰ σ' ἠῦρε, Διγενή, καὶ θέλεις νὰ πεθάνης;"
"Φίλοι, καλῶς ὀρίσατε, φίλοι κι ἀγαπημένοι,
συχάσατε, καθίσατε κι ἐγὼ σὰς ἀφηγιέμαι·
- 10 τῆς Ἀραβίνας τὰ βουνά, τῆς Σύρας τὰ λαγκάδια,
πὺν κεῖ συνδυὸ δὲν περπατοῦν, συντρεῖς δὲν κουβεντιάξουν
παρὰ πενήντα κι ἑκατὸ, καὶ πάλε φόβον ἔχουν,
κι ἐγὼ μονάχος πέρασα πεζὸς κι ἀρματωμένος,
μὲ τετραπίθαμο σπαθί, μὲ τρεῖς ὀργιές κουτάρι.
- 15 Βουνά καὶ κάμπους ἔδειρα, βουνά καὶ καταράχια,
νυχτιές χωρὶς ἀστροφεγγιά, νυχτιές χωρὶς φεγγάρι.
Καὶ τόσα χρόνια πὺν ἴζησα δῶ στὸν ἀπάνου κόσμο
κανένα δὲ φοβήθηκα ἀπὸ τοὺς ἀντρεωμένους.
Τώρα εἶδα ἕναν ξυπόλυτο καὶ λαμπροφορεμένο
- 20 πὸχει τοῦ ῥίσου τὰ πλουμιά, τῆς ἀστραπῆς τὰ μάτια·
μὲ κράζει νὰ παλέψωμε σὲ μαρμαρένια ἀλώνια,
κι ὅποιος νικήσῃ ἀπὸ τοὺς δυὸ νὰ παίρῃ τὴν ψυχὴ του."
- Καὶ πῆγαν καὶ παλέψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια·
κι ὅθε χτυπάει ὁ Διγενῆς τὸ αἷμα αὐλάκι κάνει,
25 κι ὅθε χτυπάει ὁ Χάρουτας τὸ αἷμα τράφο κάνει.

Op 'n Dinsdag is Digenis gebore en op 'n Dinsdag sal hy sterwe.
Hy roep en nooi sy vriende uit en al die dapperes,
Minás en Mavraílís moet kom, en die seun van Drakos moet kom,
en ook Tremantáchilos moet kom, vir wie die aarde en die wêreld bewe.
En hulle het gekom en hom gevind, uitgestrek op die veld.
Hy kreun, die berge dawer, hy kreun, die velde dawer.
"Wat het jou getref, Digenis, dat jy sal sterf?"
"Vriende, wees welkom, vriende en bemindes,
bedaar, gaan sit en ek sal julle vertel.

Die berge van Arabië, die valleie van Sirië,
 wat mense nie saam met twee durf betree nie, nie saam met drie durf bespreek nie,
 maar slegs met vyftig en honderd saam, en dan is hulle nog bang,
 het ék alleen te voet deurkruis, gewapen
 met 'n swaard, vier spanne lank, en met 'n spies, drie vame lank.
 Berge en velde het ek oorwin, berge en watervalle,
 nagte sonder sterrelik, nagte sonder maan.
 En soveel jare as wat ek hier op die wêreld geleef het,
 het ek geeneen van die dapperes gevrees nie.
 Nou het ek iemand gesien, kaalvoet en met glansend gewaad,
 wat die vere van die arend het, die oë van die weerlig;
 hy roep my om te veg op marmer dorsvloere,
 en die een van ons twee wat wen, sal die ander se siel vat."

En hulle het gegaan en geveg op marmer dorsvloere.
 En wanneer Digenis slaan, dan loop die bloed met 'n dun strepie
 en wanneer Charon slaan, dan word die bloed 'n rivier.

2. Historiese agtergrond

Die oormag van die Islam gedurende die 7de eeu het die Oos-Romeinse of Bisantynse Ryk van sy Afrika- en van baie van sy Asiatiese provinsies beroof, en die voordele van die groot Bisantynse oorwinnings van keiser Herakleios op die Persiese Sassaniede totaal ongedaan gemaak (Ostrogorsky, 1969:139-169). Op die steeds veranderende grense tussen die Grieke en Arabiere was die *akritai* (grenswagters) ontplooi; hulle was baie mobiele boersoldate wat die belangrikste brughoofde op die grense bewaak het, met mekaar in verbinding gebly het deur optiese seine en 'n guerilla-oorlog teen die Moslems gevoer het (Bréhier, 1970:299-301; Makês, 1991:16-31).

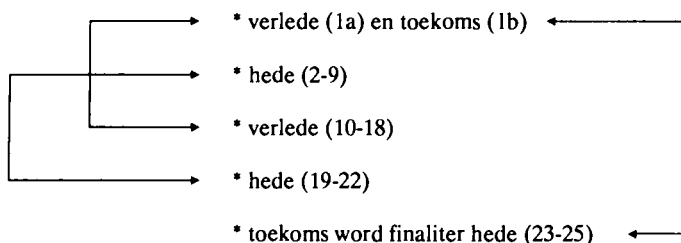
Een van die offisiere, 'n sekere Basileios Digenis (8ste eeu? Makês, 1979:24), het die middelpunt geword van 'n epos en van 'n heldesiklus. Sodoende het tussen die begin van die 10de eeu en die einde van die 13de eeu die epos van "Basileios Digenis Akritas" ontstaan (Makês, 1979:55-59). Die gedig, wat uit 5088 versreëls bestaan, verhaal hoe Digenis, die seun van 'n Arabiese emir en 'n Griekse prinses, groot word met studies, jag en oorlog, en vervolgens op die grense van die Bisantynse Ryk as 'n Griekse *akritas* heldedade verrig. Die epos groei uit tot 'n avontureroman, waarin die held die jong prinses Eudokia skaak en tot vrou neem, teen die Moslems oorlog voer, maar ook moet veg teen die legendariese Amasones, waarvan die leidster, die mooi Maximo, op hom verlief raak. Ten slotte, oud en moeg van veg, sterf hy in sy paleis naby die Eufraat (Makês, 1979:23-29; Mastrodêmêtrês, 1984:55-59).

Gedurende dieselfde tydperk, maar ook vroeër (nl. tussen 800 en 1300) het in die Bisantynse grensgebiede, eers in Mesopotamië, daarna in Klein-Asië, 'n reeks (kort) volksliedere ontstaan, waarvan die meeste slegs in die vorige eeu opgeteken is. Hulle is die *akritika* (grensliedere), waarin behalwe Digenis, ook ander historiese en mitiese figure optree. In hierdie liedere, en nie soseer in die gekompileerde epos oor Digenis nie, word die suiwer epiese elemente aangetref (Makês, 1991: 49-52). Die meeste van hierdie epiese volksliedere (soos ook die "Dood van Digenis") bestaan uit vyftiensillabiese ritmiese versreëls sonder rym, strofes en refrein, met die metriese klemtoon op die sesde of agste en veertiende lettergreep.

3. Struktuur

Die eerste en laaste versreëls sorg vir die tematiese omkringing van die gedig: die dood van Digenis word in reël 1 aangekondig en ten slotte in reëls 23-25 gerealiseer. Digenis se lewensiklus begin op 'n Dinsdag en sal op 'n Dinsdag eindig. Tussenin kom die terugblik op Digenis se heldhaftige verlede: die resitatiewe reëls 2-6 is die inleiding daartoe; die dialoog (reëls 7-22) kan onderverdeel word in vraag en antwoord oor Digenis se nabye dood (r. 7-9), die beskrywing van sy vreesloosheid (r. 10-18), en as klimaks, die uitdaging tot die finale stryd (r. 19-22).

Die chronologiese volgorde van die gedig is dus nie progressief nie, maar verloop soos volg:

4. Histories-epiese elemente

Die lewensiklus van Digenis begin en eindig op 'n Dinsdag (reël 1). Met die eerste oogopslag lyk dit of gesinspeel word op "that dreadful Tuesday, a day that all true Greeks still know to be of ill omen", omdat Konstantinopel in 1453 op 'n Dinsdag deur die Turke verower is (Runciman, 1965:191). Ofskoon hierdie weergawe van die "Dood van Digenis" eers in die 19de eeu opgeteken is, dateer die gedig egter beslis van voor die val van Konstantinopel. In werklikheid is reël 1 slegs beïnvloed deur reëls 4387-9 van die groot epos ("op die slegte Dinsdag, dié bewende dag ... het die dood besluit om te kom") en geen verdere historiese konnotasie moet hierin gesien word.

Sommige van die helde wat deur Digenis by sy 'sterfbed' genooi word (r. 3-4), is historiese figure: Mavrailis staan in ander gedigte onder meer bekend as Miralis of Emiralis, en is dus die *emir* (of *amiras*) uit die groot epos (Politis, 1932:105). Ofskoon die emir in die epos die vader van Digenis is, moet hy eintlik vereenselwig word met die emir van die historiese Arabiese Beni Habib en Abou Hafs-stamme wat die Christelike geloof aangeneem het (Makês, 1979:80). Tremantachilos is ook bekend as Petrotrachilos en sou die seun wees van Andronikos Doukas (Politis, 1932:105) of van Bardas Phokas (Makês, 1991: 51), albei vooraanstaande Bisantynse generaals uit die 10de eeu.

Die verwysings na Arabië en Sirië (r. 10) plaas die lied in sy korrekte histories-geografiese konteks: Digenis is 'n *akritas* wat in Sirië en Mesopotamië (Irak) gegew het.

5. Simboliek, idealisering en mistifikasie

Die "Dood van Digenis" besit al die bestanddele van die helde-epiek én van die Griekse *tragoudi* (dit wil sê die gesonge volksgedig, wat soos die antieke *tragedie* 'n drama met volledige ontknoping is) (Dimaras, 1974:9-10). Die omvang van Digenis se dood word uitgebeeld deur die statuur van die besoekers (r. 2-4), die reaksie van die natuur op sy gekreun (r. 6), die status van die twee antagoniste (Digenis: r. 10-18; Charon: r. 19-21), en ten slotte die geveg self (r. 23-25). Verder is daar die tipiese 'optellende' styl (r. 11-13) en herhalings (r. 6, 8, 15-16) van die orale *tragoudi*. Die skynbaar ydele vraag (r. 7: "wat het jou getref dat jy sal sterf?"; vgl. Dimaras, 1974:9) speel 'n funksionele rol deur die ontlokking van die verwysing na Digenis se roemryke verlede as voorbereiding tot die tragiese einde.

Die naam van Digenis self, in die konteks van sy geboorte (r. 1), beteken letterlik: 'tweemaal gebore' (Grieks: *dis* + *genesis*) en kan simbolies wees vir 'n persoonlikheidskonflik: Digenis is Griek én Arabier, en as *akritas* veg hy vir sy volk, maar ook teen 'n volk, waarvan hy deel uitmaak.

Volgens J. Lindsay egter (soos aangehaal deur De Vries, 1959:203) is Digenis "dubbelgebore" – 'n term wat eintlik tuihoort in 'n inisiasie-seremonie, en Digenis word dus voorgestel as die "jongeling, die de donkere machten op het ogenblik der hoogste crisis verslaat en die daarmee zijn volk representeert in het eeuwige proces van dood en vernieuwing". Hierdie siening gee aan die figuur van Digenis 'n dubbele dimensie.

Dat Digenis se heldhaftige *eensaamheid* gekontrasteer word met die *massa* (r. 13) en hom verhef bo die ander helde (r. 11-12, 17) en die natuur self (r. 15-16) is nie voldoende om van hom dié volksheld by uitstek te maak nie. Die offisiële Digenis-epos – waarskynlik volgens die model van die historiese Digenis – het mos sy held laat sterf as 'n ou man in sy eie bed! So 'n alledaagse dood pas nie by idealisering in nie. Mistifikasie – in die antropologiese betekenis van die woord – moes hier ingespan word: aardse realiteit moes beskryf word met kosmiese terme, mag moes voorgestel word as heiligheid, menslike norme en wette moes deur die bonatuurlike neergelê word (vgl. Keesing, 1981:296).

Digenis, wat nie deur 'n aardse vyand neergevel word nie, word met die bonatuurlike Charon self gekonfronteer. Dit bied twee voordele: (i) dit skenk aan die volksdigter die geleentheid om Digenis tóg te laat sterf in 'n tragiese tweegeveg met 'n onoorwinlike held, en (ii) op *metafisiese* vlak kan Digenis sy taak voltooi.

In reëls 19-21 word die dood metafories uitgebeeld as 'n kosmiese kaalvoetfiguur, wat nie op hierdie aarde woon nie (in teenstelling met die aardse dapperes van reël 18). In reël 25 word die dood metafories kortweg Charon genoem. Die heidense klassieke Charon was die bootsman, wat teen betaling die siel van die afgestorwene oor die Styx-rivier na die onderwêreld geroei het. Hy is voorgestel as 'n afsigtelike grysaard met oë soos vuur (vgl. Vergilius, *Aen.* VI,298-304). Dit is duidelik dat dié heidense beeld in hierdie gedig voortgeleef het. Maar, ofskoon Dimaras (1974:17) en Alexiou (1974:28) benadruk het dat die *tragoudia* gekenmerk word deur die heidense primitiewe oorlewering, is dit moeilik om op grond hiervan te besluit dat die Christelike elemente gevolglik sou ontbreek in die gedig. Vir reël 20 bestaan twee interpretasies: Trypanis (1971:464) vertaal dit soos volg: "with the plumage of an eagle and eyes of lightning". Politis (1932:104-105) andersyds

verklaar dat hier verwys word na "die pels van die links", en dat reëls 19-22 in hul geheel metafories die aartsengel Michael aandui, soos hy voorgestel word in die Bisantynse ikonografie. Die *crux* is eintlik die Griekse woord *risos*, wat nêrens anders voorkom nie en waarvan die vertaling dus onseker is. In die ikonografie van die Ortodokse Kerk word Michael inderdaad voorgestel as 'n kragdadige figuur met die blik van die weerlig, en met groot stewige vlerke. Hy is die leier van die hemelse leërs, die helper van God by die Laaste Oordeel (vgl. Openbaring, XII, 7-10), en die bewaker van die paradys. Die vertaling van *risos* deur 'arend' pas by die aartsengel se stewige vlerke en skerp blik, maar ook die beeld van die links¹ (Eng.: *lynx*) dui op krag en die skerp blik waarmee hierdie dier na die prooi kyk. Alhoewel uitsonderlik, bestaan daar ikone waar Michael se mantel met die kop van 'n leeu (links?) versier word.

Ook Danforth (1982:45) het in sy studie oor doodsrituele in die Griekse platteland tot die gevolgtrekking gekom dat in neo-Helleense doodsliedere sowel as in die Griekse volksmentaliteit die siel van die afgestorwene weggeneem word deur "Haros [= *Charos*], a personification of death, who is either identified with the Angel of the Lord (*angelos Kiriou* [sic]), the Archangel Michael, or is believed to be a subordinate of the Archangel and a messenger of God".

In die "Dood van Digenis" het ons duidelik te doen met 'n *psychomachia*, 'n stryd om die siel van Digenis (r. 22), en die uitslag is voorspelbaar. Die moontlike identifikasie van Charon met die aartsengel Michael is daarom belangrik. Charon is 'n tragiese, negatiewe en aaklike figuur wat die siele na die onderwêreld bring en dood en smarte uitdeel. Michael is die aanvoerder van die goddelike leër, en alhoewel hy die siel oproep tot die dood, word die oorwonne siel ten slotte opgeneem in die onsterflike, hemelse weermag van God.

Die oorwinning van Charon-Michael op Digenis bring dus weliswaar die fisiese dood van Digenis mee, maar hy word opgeneem onder die onsterflike hemelse wagters. Dit skep 'n beeld wat inpas in Lindsay se verwysing na die ewige proses van dood en vernuwing. Die beeld van die marmer dorsvloere in die slot (r. 21, 23) bevestig die simboliek: op die dorsvloer word die kaf van die koring geskei (en dis Michael wat die siele weeg). Dié dorsvloere waarop Digenis veg, is van marmer gemaak: hulle is koud soos die fisiese dood, maar ryk en majestueus soos die koninkryk van God.

6. Samevatting

Samevattend kan dus gestel word dat die anonieme digter hede, verlede en toekoms sodanig geïntegreer en langs mekaar gestel het, dat Digenis se (menslike) heldedade uit die verlede saamgetrek word in 'n bonatuurlike klimaks, waar die held sy finale tweestryd teen Charon (Dood-Aartsengel Michael) verloor. Digenis, die 'tweemaal gebore' Bisantynse held, vervul dus enersyds die rol van die tragiese held met 'n heldhaftige dood, maar word andersyds deur 'n soort inwydingsritus in die Christelike weermag van hemelse wagters ingelyf.

---

¹ Links: 'n Katagtige dier; los (Europees).

Bibliografie

- Alexiou, Margaret 1974. *The Ritual Lament in Greek Tradition*. Cambridge : University Press.
- Bréhier, L. 1970. *Les institutions de l'empire byzantin*. Paris : Albin Michel.
- Cuddon, J.A. 1982. *A Dictionary of Literary Terms*. Middlesex : Penguin.
- Danford, L.M. 1982. *The Death Rituals of Rural Greece*. Princeton : University Press.
- De Vries, J. 1959. *Heldenlied en Heldensage*. Utrecht-Antwerpen : Spectrum.
- Dimaras, C.Th. 1974. *A History of Modern Greek Literature*. London : University Press.
- Keesing, R.M. 1981. *Cultural Anthropology*. Canberra : Holt, Rinehart & Winston.
- Makês, B.Ch. 1979. *Digenis Akritas* (in Grieks). Athene : Epikairotêta.
- Makês, B.Ch. 1991. *Akritika* (in Grieks). Athene : Epikairotêta.
- Mastrodêmêtrês, P.D. 1984. *Hê Poiêsê ton protoneoellênikon chronon* (in Grieks). Athene : Goulandri-Horn.
- Ostrogorsky, G. 1969. *Histoire de l'état byzantin*. Paris : Payot.
- Politis, N.G. 1932. *Eklogai apo ta tragoudia tou hellênikou laou* (in Grieks). Athene : Paraskuea Leoni.
- Runciman, S. 1965. *The Fall of Constantinople. 1453*. Cambridge : University Press.
- Trypanis, C.A. 1971. *The Penguin Book of Greek Verse*. Middlesex : Penguin.

Randse Afrikaanse Universiteit

